

Ks. Jarosław Babiński

UNIwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID: 0000-0002-1358-1516

TOMASZ STĘPIEŃ, PORZĄDEK I MIŁOŚĆ. KONCEPCJA OPATRZNOŚCI BOŻEJ W MYŚLI STAROŻYTNEJ

**TEOLOGIA POLITYCZNA,
WARSZAWA 2019, SS. 357**

Trzeba z rozczarowaniem stwierdzić, że cechą naszego czasu są – charakteryzujące zarówno ludzkie myślenie, jak również dyskurs naukowy – powierzchowność, skrótowość i schematyczność. Automatycznie, żeby nie powiedzieć bezmyślnie powielane są proponowane schematy myślenia czy wyjaśniania, bez zadawania sobie trudu weryfikacji obiegowych opinii i poglądów. Efektem tego jest zamiast pogłębiania i precyzowania ludzkiej wiedzy beznadziejna niejasność. Dotyczy to również kwestii z zakresu teologii i filozofii. Tym bardziej więc należy zauważyć monografię ks. prof. dr hab. Tomasza Stępnia *Porządek i miłość. Koncepcja opatrzności bożej w myśli starożytnej*, która tego typu tendencjom się przeciwstawia, proponując tekst kompetentny, metodologicznie dopracowany i niepozwalający sobie na jakiegokolwiek formułowanie tez niesprawdzonych czy naukowo nieudokumentowanych. Ks. Stępień, pracownik naukowy Wydziału Teologicznego UKSW w Warszawie, od lat prowadzący badania nad filozofią starożytną, tym razem postawił sobie za zadanie ukazanie genezy pojęcia Bożej Opatrzności, obejmując naukową refleksją starożytną grecką filozofię.

Swe analizy w kluczu chronologicznym przeprowadza w kolejnych czterech rozdziałach rozprawy, konsekwentnie udowadniając filozoficzne źródła idei opatrności. Pierwszy rozdział – *Przeznaczenie a porządek świata. Źródła greckiej koncepcji opatrności* – ma na swój sposób charakter introdukcyjny. Autor ukazuje pojawienie się idei opatrności, wprowadzając w fascynujący świat greckich mitów, dramatu i rodzącej się filozoficznej refleksji, która w systemie Platona osiąga całościową i dojrzałą formę. Drugi rozdział, *Opatrność jako działanie intelektu w komosie*, przenosi czytelnika w świat dyskusji, sprowokowanych przede wszystkim przez stoików, proponujących integralną wizję świata, rodzącą pytanie o źródło istniejącego porządku. Po mistrzowsku zostaje przez autora monografii ukazany wielowiekowy proces rozwoju myśli filozoficznej w kwestii źródeł racjonalności świata od będącego integralnym elementem świata Demiurga po koncepcję pozaświatowego Intelktu-Logosu. Trzeci rozdział, *Opatrność Boża jako integralna część nauki chrześcijańskiej*, poświęcony został podejmowanym przez starożytnych chrześcijan wysiłkom integracji filozoficznego pojęcia *πρόνοια* z teologicznymi rozważaniami na temat Boga Objawienia. Owoc tych prób - kształtowanie się autonomicznie rozumianego pojęcia teologicznego „opatrność” w dyskusjach najznamienitszych umysłów chrześcijańskiej starożytności to zawartość czwartego rozdziału monografii: *Krystalizacja chrześcijańskiej nauki o opatrności*.

Historyczno-filozoficzna analiza podjęta przez ks. Stępnia prowadzi do sformułowania przez niego szeregu wniosków. Najważniejszym stwierdzeniem – pod każdym względem znajdującym swe potwierdzenie w rzetelnie przeprowadzanych w kolejnych rozdziałach badaniach – stanowi teza o aplikacji greckiej koncepcji opatrności (porządku) do chrześcijańskiego rozumienia Bożej Opatrności (miłości): od abstrakcyjnej idei do osobowego Boga. Co wydaje się szczególnie wartościowe, to ukazanie „równoległości” interpretacji dokonanych w chrześcijańskim dyskursie nad zagadnieniem opatrności, które mają charakter z jednej strony teodycealny, a z drugiej – typowo teologiczno-dogmatyczny. Autorowi monografii udało się ukazać starożytnych myślicieli jako potrafiących konsekwentnie, dwutorowo twórczo rozwijać idee dotyczące Boga, choć w tamtym czasie nie było jeszcze mowy o autonomiczności poznawczych porządków teologii i filozofii. Tworzą oni wizję holistyczną, komplementarną, zaznaczając jednak jednocześnie specyficzność i niesprowadzalność do siebie tych dwóch porządków poznania. Szczególnie jest to interesujące w odniesieniu do zawsze zajmującego (i niejednokrotnie kontrowersyjnego) zagadnienia zła w świecie. Natomiast jeśli chodzi o ukazanie oryginalnych rozwiązań teologicznych, stworzonych na bazie filozoficznej koncepcji opatrności przez patrystycznych myślicieli, wspomniana koncepcja wydaje się być niezwykle wartościowe w apologetyczno-chrystopologicznych rozważaniach,

dotyczących tajemnicy Chrystusowego Wcielenia. Jest ona uwyrażnieniem działania osobowego Boga i jego interwencji w dzieje świata i człowieka; Boga, który nie jest tylko ideą, ale wchodzącą dialog z człowiekiem Osobą.

Porządek i miłość zdaje się być pracą istotną jeszcze z innego względu, co zresztą sam Autor zaznacza w jej wstępie i zakończeniu. Jest istotnym przypomnieniem o charakteryzującej zawsze filozofię postawie otwartości i odrzucenia poznawczego fundamentalizmu, któremu niejednokrotnie ulegają współczesne narracje ideowe, roszcząc sobie prawo do statusu nieomylności i jedyności swych projektów i rozwiązań. Poświęcona kwestii opatrności monografia nie jest w tym kontekście rekonstrukcją rozwoju teistycznej koncepcji świata, ale przypomnieniem ciągłego podejmowanego wysiłku odpowiedzenia na pytanie o sens i cel ludzkiej egzystencji. Oznacza po raz kolejny postawione pytanie o istnienie pryncypiów, pozwalających interpretować rzeczywistość w kontekście jej teleologiczności. Domaga się uważnego przanalizowania zasadności lekko i bez uzasadnienia często przyjmowanych koncepcji rozumienia człowieka jako bezcelowo wrzuconego w czas i chaos, co sugeruje chociażby Heidegger. W konsekwencji następuje atomizacja ludzkiej społeczności czytanej jako bezwładne „cząstki elementarne”, przed czym przestrzega Michel Houellebecq, snując ponurą wizję człowieka bez tożsamości. Oprócz postmodernistycznych projektów interpretacji świata istnieją inne - zdaje się przypominać ks. Stępień. To cenny i ważny głos w dyskusji nad kondycją nauki i filozofii.

Autor monografii odwołuje się zarówno do oryginalnych tekstów greckich, jak i do bogatej, wielojęzycznej literatury przedmiotu. Ta ostatnia – jeśli chodzi o zakres podejmowanych zagadnień – ewidentnie zdradza, że monografia ks. Stępnia wypełnia wielką lukę w przestrzeni badań nad problemem opatrności. Nie jest bowiem tylko kolejnym przypisem, przyczynkiem czy nową syntezą zagadnień już przebadanych, lecz pracą niezwykle oryginalną i nowatorską. Widać tu właśnie to, co zostało wyrażone na początku niniejszej recenzji – żyjemy w świecie stereotypów, z przekonaniem, że wszystko zostało już kompetentnie wyjaśnione i przebadane. Tak jednak nie jest, czego recenzowana monografia jest ewidentnym potwierdzeniem. Tym bardziej rodzi się więc sugestia, by udostępnić ją szerszemu, nie tylko polskojęzycznemu kręgowi odbiorców. Przemawia za tym również fakt, że ks. Stępień w swej pracy unika niebezpieczeństwa, w jakie popadają niejednokrotnie naukowe publikacje. Chociaż podejmuje temat bardzo specjalistyczny, wystrzega się specyficznego dla profesjonalnie uprawiających filozofię żargonu. Klarowny język i logiczny przekaz jego wywodów, celne tłumaczenia używanej terminologii skutecznie poszerzają grono potencjalnych czytelników. W tym sensie staje się ta monografia nie tylko specjalistycznym dziełem nauko-

wym, ale posiada również istotny walor popularyzatorski tak dla historii filozofii, jak również konkretnego, podjętego tu w sposób integralny tematu.

Rzetelności przeprowadzonych analiz dowodzi fakt oparcia ich na bazie źródeł oryginalnych, w dużej mierze tłumaczonych przez samego Autora monografii. Daje on czytelnikowi możliwość weryfikacji swoich twierdzeń, przytaczając oryginalne teksty greckie, eliminując wszelkie niejasności czy podejrzenia o tendencyjność dokonanych translacji. Co więcej, to, że wiele cytowanych tekstów starożytnych nie jest dostępnych w języku polskim, stanowi jeszcze jedną możliwość dostępu do wielkiej spuścizny, jaką zostawili starożytni. Dużym ułatwianiem w poruszaniu się po materiale zawartym w książce są indeksy osób oraz pojęć. Dają możliwość szybkiego znalezienia zagadnień bardziej szczegółowych oraz pozwalają w innych aspektach poznawać zawarte w książce treści.

Spod ręki ks. profesora Tomasza Stępnia wyszło dzieło wartościowe i nieprzeciętne. Stanowi bez wątpienia istotny wkład w rozwój badań patrystycznych, tak jeśli chodzi o polską, jak i ogólnoswiatową literaturę z tego zakresu. Jednocześnie stanowi zaproszenie do zagłębienia się przez czytelnika w wiecznie zielone ogrody filozofii, gwarantując zdobycie nowej wiedzy i poszerzenie swej poznawczej perspektywy – przeżycia kolejnej, intelektualnej przygody.